

כופר נפש

וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: כִּי תִשָּׂא אֶת רֹאשׁ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִפְקֻדֵיהֶם וַנִּתְּנוּ אִישׁ כֹּפֶר נַפְשׁוֹ לַה' בַּפֶּקֶד אַתֶּם וְלֹא יְהִיָּה בָהֶם נֶגֶף בַּפֶּקֶד אַתֶּם: (שמות ל יא-יב).¹

כִּי נִפְּשׁ הַבֶּשֶׂר בְּדָם הוּא וְאֲנִי נִתְּתִיו לָכֶם עַל הַמִּזְבֵּחַ לְכַפֵּר עַל נַפְשֹׁתֵיכֶם כִּי הַדָּם הוּא בְּנַפְשׁ יִכְפֹּר: (ויקרא יז א פרשת אחרי מות).²

וְלֹא תִקְחוּ כֹפֶר לְנַפְשׁ רֹצֵחַ אֲשֶׁר הוּא רָשָׁע לְמוֹת כִּי מוֹת יוֹמָת: וְלֹא תִקְחוּ כֹפֶר לְנוֹס אֶל עִיר מְקַלְטוֹ לְשׁוּב לְשִׁבְתָּ בְּאֶרֶץ עַד מוֹת הַכֹּהֵן: (במדבר לה לא-לב פרשת מסעי).³

כֹּפֶר נַפְשׁ אִישׁ עֲשֹׂרוֹ וְרֹשׁ לֹא שָׁמַע גְּעָרָה: (משלי פרק יג פסוק ח).⁴

במדבר רבה יב ג – שמע משה ונרתע

א"ר יהודה בר סימון בשם ר' יוחנן: ג' דברים שמע משה מן הקב"ה והרתיע לאחוריו.⁵ כיון שאמר לו: "ונתנו איש כופר נפשו", אמר משה: "מי יוכל ליתן כופר נפשו? "עור בעד עור וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו" (איוב ב ד) ועדיין אינו מגיע,⁶ שנאמר: "אח לא פדה פדה איש, לא יתן לאלהים כפרו ויקר פדיון נפשם" (תהלים מט ח-

¹ שלש פעמים מוזכר כופר נפש בפרשת מחצית השקל (שקלים) שבראש פרשת כי תשא: בפסוקים יב, טו וטז. בפסוק יב הכפרה היא לכאורה פשוטה: על עריכת המניין. כך משמע בפשטות מלשון הפסוק וכך פירושו רוב המפרשים: רש"י, אבן עזרא, רמב"ן אור החיים ועוד, בעקבות הגמרא בברכות סב ע"ב והמדרשים הדנים בחטאו של דוד שמנה (ספר) את ישראל (שמואל ב כד א). ראה דברינו [מניית עם ישראל](#) בפרשת במדבר. בשני הפסוקים האחרים כבר מדובר ברעיון כללי יותר של כופר נפש הקשור לתרומה לבית המקדש ולקורבנות. כך מובא ברש"י פסוק יב ומפרשים אחרים, בעקבות הגמרא במגילה כט ע"ב: "שלוש תרומות הן, של מזבח למזבח, ושל אדנים לאדנים, ושל בדק הבית לבדק הבית". ואנו נרצה לברר את העניין העקרוני של מתן כופר נפש. האמנם תיתכן כפרה לנפש ע"י כסף ובאילו מקרים? ראו הביטוי "כֶּסֶף הַכֹּפְרִים" בפסוק טז.

² צירוף נוסף של השורש כפ"ר ונפש נמצא בפרשת הקרבנות בכלל ובמקומו של הדם בתהליך זה בפרט. ראו רש"י על הפסוק: "כי נפש הבשר - של כל בריה בדם היא תלויה, ולפיכך נתתיו על המזבח לכפר על נפש האדם. **תבוא נפש ותכפר על הנפש**". הקרבן הוא כופר נפש האדם באמצעות נפש הבהמה. גם לבהמה יש נפש, ראו בראשית א כד, ויקרא כד יח, משלי יב י. אך אנו לא נתעכב כאן על מטיב 'כופר נפש' שבקרבנות ולא נשאל, למשל, מה עם קרבנות נדבה? האם גם בהם יש כפרה סמויה?. בדף זה נפנה למשמעות כופר כממון ובדומה לשימוש במונח זה בימינו.

³ אזכור נוסף של הצמד כפ"ר ונפש הוא בדין זה, בפרשת ערי מקלט ורוצח בשגגה ובמזיד. על נטילת נפש אין כופר נפש, לא בממון ולא בכליאה בעיר מקלט ופשיטא שגם רוצח בשגגה לא יכול לפדות עצמו בתשלום כספי כתחליף לגלות. וכפסוק הממשיך שם: "וְלֹא תַחְנִיפוּ אֶת הָאֶרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם בָּהּ כִּי הַדָּם הוּא יַחְנִיף אֶת הָאֶרֶץ וְלֹאֲרֹץ לֹא יִכְפֹּר לְדָם אֲשֶׁר שָׁפַךְ בָּהּ כִּי אִם בְּדָם שָׁפַךְ" וכפי שכבר צוותה התורה בספר בראשית פרשת נח בראשית ט ו: "שָׁפַךְ דָּם הָאָדָם בְּאָדָם דָּמוֹ יִשָּׁפַךְ כִּי בַצֶּלֶם אֱלֹהִים עָשָׂה אֶת הָאָדָם" (דברינו בפרשת נח). אבל האם הדגש על המקרה הקיצוני של רצח בו אין כופר נפש נותן לנו פתח לכופר נפש במקרים קלים יותר (אך עדיין חמורים לעצמם)?

⁴ זה האזכור הרביעי והאחרון (היחיד בנביאים ובכתובים) בו מצאנו את הצמד כפ"ר ונפש. בפשטות, נראה שהפסוק מציין עובדה ותופעה חברתית (בביקורת) ולא קובע עקרון או נוהג רצוי. אך רש"י על הפסוק מפרש: "כפר נפש איש עשור - עשורו של אדם הוא כופר נפשו שעשה ממנו צדקה: ורש לא שמע גערה - ובלבד שלא ישמיע גערה לרש שנותן לו ואינו מכלימו". וחז"ל חזרו וחברו פסוק זה עם "כופר נפש" שבפרשתנו, היינו מצוות מחצית השקל, כפי שנראה במכילתא להלן וכפי שגם רש"י מביא כפירוש נוסף שם. אז לכסף ולעושר יש משמעות? האם צדקה היא סוג של כופר (מצפון רע)?

⁵ אחד מהשלושה הוא כופר הנפש כמוסבר להלן. שני הדברים האחרים הם המשכן עצמו והציווי להביא קורבנות. ראה מדרש תנחומא בפרשת כי תשא סימן י שהוא מדרש מקביל לבמדבר רבה שהבאנו, וזה לשונו: "רבי יהודה בר סימון אמר: שלושה דברים שמע משה מפי הגבורה ונבהל ונרתע לאחוריו. בשעה שאמר לו ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, אמר: רבש"ע, הנה השמים ושמי השמים לא יכלכוך. א"ל: משה, לא כשם שאתה סבור. אלא עשרים קרש בצפון ועשרים בדרום ושמונה במערב ושמונה במזרח ואצמצם שכינה שלי ואשכון ביניהם. וכשאמר לו: את קרבני לחמי, אמר משה: רבש"ע, אם מכניס אני כל החיות שבעולם וכל הבהמות אין בהם העלאה אחת ובכל העצים שבעולם אין בהם הבערה אחת. א"ל: משה, לא כמו שאת סבור, אלא, את הכבש אחד תעשה בבקר. וכשאמר: ונתנו איש כפר נפשו, תמה ואמר: מי יוכל לתת פדיון נפשו? שנאמר: ויקר פדיון נפשם וחדל לעולם אח לא פדה יפדה איש לא יתן לאלהים כופרו. אמר לו: לא כמו שאת סבור, אלא זה יתנו - כזה יתנו. רב הונא בשם רב אמר: שדי לא מצאנוהו שגיא כח (איוב לז) - אין הקב"ה בא בטרחות עם ישראל. כששמע משה כך אמר: אשרי העם שככה לו, אשרי שאל יעקב בעזרו (תהלים קמו)". לרתיעה הראשונה של משה בדבר צמצום השכינה כבר הקדשנו את הדף [האמנם ישב אלהים את האדם](#) בפרשת תרומה. לרתיעת משה השנייה בטרחה שבקרבנות הקדשנו את הדף [אין הקב"ה בא בטרחות עם בריתנו](#) בפרשת אמור. והפעם אנו עם הרתיעה השלישית, כיצד זה יוכל האדם לתת כופר נפשו.

⁶ למחיר (ערך) הנפש.

ט. אמר לו הקב"ה: איני מבקש לפי כוחי, אלא לפי כוחם: "זה יתנו... מחצית השקל". אמר ר' מאיר: נטל הקב"ה כמין מטבע של אש מתחת כסא הכבוד והראה לו למשה: "זה יתנו" - כזה יתנו.⁸

מכילתא דרבי ישמעאל משפטים מס' דזיקין משפטים פרשה י - רחמי המקום

רבי ישמעאל אומר: בוא וראה רחמיו של מי שאמר והיה העולם על בשר ודם, שאדם קונה את עצמו בממון מידי שמים, שנאמר: "כי תשא את ראש בני ישראל לפקודיהם". ואומר: "איש כסף נפשות ערכו" (מלכים ב יב ה)⁹ ואומר: "כופר נפש איש עשרו" (משלי יג ח).¹⁰

כתובות דף לז עמוד ב - אין כופר נפש לרצח

"ולא תקחו כופר לנפש רוצח אשר הוא רשע למות כי מות יומת" (במדבר לה לא) - למה לי? דאמר רחמנא: לא תשקול ממונא מיניה ותפטריה מקטלא (לא תקח ממנו ממון ותפטרהו ממיתה).¹¹
 "ולא תקחו כופר לנוס אל עיר מקלטו לשוב לשבת בארץ עד מות הכהן" (במדבר לה לב) - למה לי? דאמר רחמנא: לא תשקול ממונא מיניה ותפטריה מן גלות.¹²

ספרא אמור פרשה יד (גמרא בבא קמא פג ע"ב) - יש כופר לאיברים

יכול סימא את עינו יסמא את עינו, קיטע את ידו יקטע את ידו, שיבר את רגלו ישר את רגלו? תלמוד לומר: מכה בהמה - מכה אדם. מה מכה בהמה בתשלומים אף מכה אדם בתשלומים, אם נפשך לומר: "לא תקחו כופר לנפש רוצח". לרוצח אין את נטל כופר, אבל אתה נוטל כופר לאיברים.¹³

⁷ משה נרתע מעצם הרעיון שאדם יכול לפדות את נפשו בכסף (ראה רס"ג בפרשתנו שמפרש כופר נפש - פדיון נפש). את הפסוקים מאיוב ב ומתהלים מט שהדרשן שם בפי משה, יש להבין כך: הפסוק מאיוב "עור בעד עור" מראה שאדם מוכן לעשות הכל בעד הצלת נפשו, להקריב איבר על מנת להציל את עצמו ובוודאי לתת כסף (ראה רש"י ומצודות על פסוק זה). דבר זה טבעי וברור. יש אגב לזכור שאלה דברי הקטרוג של השטן כנגד צדקותו של איוב (ואין לדרשן בעיה לשים דברים אלה בפי משה)! אך הפסוק בתהלים אומר שאדם לא יכול לפדות את עצמו בכסף, כשם שאינו יכול לפדות את עצמו בנפשו של אדם אחר (אפילו אח שמוכן להציל את אחיו). כך גם במדרש ספרי דברים פיסקא שכת: "ואפילו נותן אדם לו כל ממון שבעולם אין נותנין לו כפרו, שנאמר: אח לא פדה יפדה איש ויקר פדיון נפשו - יקרה היא נפש זו שכשאדם חוטא בה אין לה תשלומים". תמיהתו של משה, היא איפוא, חזקה וברורה.

⁸ הביטוי "מטבע של אש" שהראה הקב"ה למשה נזכר במקומות רבים ותמיד בשמו של ר' מאיר. ראה ירושלמי שקלים פרק א הלכה ד, תנחומא כי תשא ט, נשא יא ובהעלותך ו, פסיקתא דרב כהנא ב ופסיקתא רבתי י ועוד רבים. ובמסכת מנחות כט ע"א יש תוספת של "שלושה דברים" של אש כשהוא מקשר שם את המטבע של אש עם המנורה, הארון והשולחן של אש שירדו מן השמים שהתקשה בהם משה. האם דרשה זו של ר' מאיר היא חלק מהמדרש שלנו או עניין אחר? האם המטבע של אש היא חלק מהתשובה שהקב"ה נותן למשה? ואם כן, מה כאן התשובה? שאכן גם בכסף יכולה להיות קדושה כמו שאר כלי המשכן? גזירת הכתוב? "כזה ראה וקדש"?

⁹ פסוק זה לקוח מהפסוק פרשת שקלים שנקרא בשבת זו המספרת על התרומה לחיזוק בדק הבית שערך המלך יהואש. ראה רש"י על הפסוק שם שמסביר שהיו שם שתי תרומות: "כסף השקלים שבכל שנה" והתרומה המיוחדת לבדק הבית. וכבר זכינו להשלים ולדרוש בהפרשה זו בדברינו [הפטרות שבת שקלים - בדק הבית](#).

¹⁰ ועוד שם פסוקים מדניאל ד כד ומאיוב לג כג-כד בשבח מוטיב כופר הנפש ויכולת האדם לקנות את עצמו בממון. ובאשר לפסוק ממשלי שכבר הבאנו בראש הדף, במקומות מסוימים נדרש פסוק זה בתמיהה אם לא בשלילה (ראה מדרש תהלים צא יושב בסתר עליון), ורש"י כנזכר כבר לעיל דורש פסוק זה על מצוות צדקה. אבל רוב הדרשות והפרשנים למדו מפסוק זה, כמו המכילתא, שאכן יש מקרים בהם יש כופר לנפש, בפרט למי שיש לו כסף ויכול לתת צדקה. אף בניגוד ל"כופר נפש איש עושרו" של משלי, אומר הפסוק בפרשתנו: "העשיר לא ירבה והדל לא ימעט" - כולם יתנו מחצית השקל, "איני מבקש לפי כוחי אלא לפי כוחם". לא הכמות קובעת אלא "זה יתנו". ראה עוד רש"י על חציו השני של הפסוק ממשלי שם: "ורש לא שמע גערה - על מחצית השקל מדבר שהטיל הכתוב על כל ישראל והשוה בו דל ועשיר, שאין הרש שומע גערה וכלימה מן העשיר לאמר לו: חלקי גדול מחלקך בקרבנות צבור". ראה גם פירוש אבן עזרא על פסוק זה: "ואין לזה מעלה על זה, כי העשיר אם ייתפש בעבור ממנו יתן עושר כופר נפשו, אבל רש לא ישמע גערת שוטר ונוגש" - אולי כדאי לפעמים להיות עני!

¹¹ אגב דיון בגמרא על הכלל שמחייבים אדם בעונש אחד "כדי רשעתו" ולא בעונש כפול כגון מלקות ומיתה או ממון ומיתה, שואלת הגמרא למה נחוץ לנו הפסוק "ולא תקחו כופר לנפש רוצח"? ותשובתה היא שפסוק זה לא בא ללמדנו פטור ממון של מי שהתחייב מיתה היינו שאין עונש כפול, אלא דבר בסיסי יותר שהוא ביותר: אין שום אפשרות לכפר על רצח, גם בשוגג, באמצעות תשלומי ממון, כמובא בקטע הבא.

¹² שני פסוקים אלה שבסוף פרשת מסעי, שכבר הזכרנו בתחילת הדף, הם האמירה ההלכתית הברורה ביותר נגד כופר נפש. רוצח, גם בשוגג, לא יכול לפטור עצמו בכופר. וזה כולל גם הריגת עבד כנעני, ככתוב בשמות כא כ: "וכי יכה איש את עבדו או את אמתו בשֶׁבֶט וּמַת תַּחַת יָדוֹ נֶקֶם וְנֶקֶם". ראו דין זה בגמרא סנהדרין נב ע"ב ובפרשני המקרא על פסוק זה שוודאי חידוש גדול היה זה בעולם העתיק בו העבד נחשב קניינו של בעל הבית (ראו הפסוק הסמוך "כי כספו הוא"). אך יש בתורה מקרים אחרים בהם יש כופר. והיא הנותנת, אם התורה מדגישה שלרוצח אין כופר, אפשר אולי להבין שלמקרים קלים יותר יש.

¹³ דין מיוחד שהוא ללא ספק מחידושי התורה שבע"פ המשמעותיים ביותר, הוא תשלום ממון על נזק גופני, לכאורה בניגוד גמור לפסוקי התורה. ראו הפסוקים בפרשת אמור ויקרא כד יט-כ: "ואיש כי יתן מום בעֲמִיתוּ פֶּאֶשֶׁר עָשָׂה כֵּן יַעֲשֶׂה לוֹ: שֶׁבֶר תַּחַת שֶׁבֶר עֵין תַּחַת עֵין שֵׁן תַּחַת שֵׁן פֶּאֶשֶׁר יִתֵּן מוּם בְּאָדָם כֵּן יִתֵּן בוֹ". (ראו שם גם פסוק לפני ופסוק אחרי המתייחסים להכאת בהמה). כבר הארכנו לדון בנושא מיוחד זה בדברינו [עין תחת עין](#) בפרשת משפטים. שם גם הבאנו את הדעות שלא בכדי נוקטת התורה

מסכת סנהדרין דף טו עמוד ב – דין בעלים של שור מועד שהרג אדם

שור הנסקל בעשרים ושלשה, שנאמר: "השור יסקל וגם בעליו יומת"¹⁴ - כמיתת הבעלים כך מיתת השור.¹⁵ אמר ליה אביי לרבא: ממאי דהאי "וגם בעליו יומת" לכמיתת בעלים כך מיתת השור הוא דאתא, אימא לקטלא הוא דאתא?¹⁶ ... אלא אמר חזקיה, וכן תנא דבי חזקיה: אמר קרא: "מוֹת יוֹמֵת הַפֶּקֶה רֹצֵחַ הוּא" (במדבר לה כא) - על רציחתו אתה הורגו, ואי אתה הורגו על רציחת שורו.¹⁷

במדבר רבה ח ד פרשת נשא – הגבעונים שדרשו נפשות

"ויואמר דוד אל הגבעונים מה אעשה לכם ובמה אכפר וברכו את נחלת ה' " (שמואל ב כא ג) - אמר להם: מה הנייה תהא לכם אם תקטלון מבית שאול נפש? אלא אָמְרוּ לִי מַה תִּקְנֶה אֶעֱשֶׂה לָכֶם שֶׁאַתֶּם מִתְפַּיְסִים וְכַמָּה כֶּסֶף וְזָהָב אֶתֶן לָכֶם כּוֹפֵר נַפְשָׁם וּבַמָּה אֶכְפֹּר, כְּמוֹ שֶׁאַתֶּה אֹמֵר: "אִם כּוֹפֵר יוֹשֵׁת עֲלֵיו וְנָתַן פְּדִיּוֹן נַפְשׁוֹ" (שמות כא ל) כדי שיפסוק הרעב ... מיד: "ויואמרו לו הגבעונים אין לנו כסף וזהב עם שאול ועם ביתו" (שמואל ב כא ד) ... אמר להם דוד: מה הנייה לכם שהם נהרגים? טלו לכם כסף וזהב. אמרו לו: אין אנו מבקשים כסף וזהב עם שאול ועם בני ביתו. לא היה לנו חייב ממון שממון ניטול ממנו, אלא נפשות חייב לנו ונפשות אנו מבקשים.¹⁸

ילקוט שמעוני פרשת כי-תשא רמז שפו – חזרה לפרשת שקלים¹⁹

"ונתנו איש כופר נפשו" - כששמע משה כן, נתירא. אמר: "עור בעד עור וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו".²⁰ רבי יהודה ברבי אילעאי אומר: אמר משה: מצינו שפדיון נפשו של אדם כְּפָר כֶּסֶף שֶׁנֶּאֱמַר: "והיתה נפשך תחת

שבכתב עין תחת עין" – לומר לך שבמידת הצדק האמיתית, העונש ההולם על פגיעה גופנית והשחתת איבר היא פגיעה והשחתה בגוף הפוגע, אבל באה התורה וממצווה לעצור במעגל החמור הזה ולא נותר אלא תשלום ממון היינו כופר איברים.

¹⁴ ראו הפסוק המלא בשמות כא כט: "וְאִם שׁוֹר נִגַּח הוּא מִתְמַל שְׁלֹשָׁם וְהוּעַד בְּבַעְלָיו וְלֹא יִשְׁמְרֵנוּ וְהָמִית אִישׁ אוֹ אִשָּׁה הַשּׁוֹר יִסְקַל וְגַם בְּעָלָיו יוֹמֵת". אך ראו גם את הפסוק הסמוך שם: "אִם כֹּפֵר יוֹשֵׁת עָלָיו וְנָתַן פְּדִיּוֹן נַפְשׁוֹ כָּלֵל אֲשֶׁר יוֹשֵׁת עָלָיו". אז "יומת" או כופר?

¹⁵ עד כאן ציטוט מהמשנה בסנהדרין פרק א משנה ד שלומדת מהפסוק ששור מועד שהרג אדם, הורגים את השור בסקילה (בדומה לאדם שהרג). אבל כתוב בפסוק "וגם בעליו יומת"! מה עם בעלי השור שלא שמר עליו כראוי?

¹⁶ זאת בדיוק שאלת אביי לרבא. ניחא שלומדים בדרשה מהפסוק שמיתת השור בסקילה כמיתת אדם שהרג נפש, אבל עדיין כתוב "וגם בעליו יומת"! האין זה בא לומר שדינו של אדם שלא השיגח על שור מועד וסופו שהרג אדם, שגם בעל השור יומת?

¹⁷ התשובה היא: על רציחתו אתה הורגו, ואי אתה הורגו על רציחת שורו". ומדרשי ההלכה, מכילתא וספרי, מדגישים שעדיין יש משמעות לפסוק "וגם בעליו יומת" והיא: שאדם ששורו המועד הרג אדם חייב מיתה בידי שמים. אלא שלמיתה כזו, בניגוד לדין מיתה בבית דין, יש אפשרות של כופר או פדיון נפש. ראו מכילתא דרבי ישמעאל משפטים - מסכתא דנזיקין פרשה י: "וגם בעליו יומת - יומת בידי שמים. אתה אומר בידי שמים או אינו אלא בידי אדם, כשהוא אומר: אם כופר יושת עליו ונתן פדיון נפשו, הא נותנין פדיון למומתין בידי שמים". ומדרש ספרי במדבר פסקא קסא: "ולא תקחו כופר לנפש רוצח. למה נאמר? לפי שהוא אומר אם כופר יושת עליו, או כשם שנותנים פדיון למומתים בידי שמים כך יהו נותנים פדיון למומתים בידי אדם? תלמוד לומר: ולא תקחו כופר לנפש רוצח". ככלל, על רצח שדינו מסור לבית הדין אין כופר בתורה. אבל על מקרים חמורים אחרים - יש. ראו שוב לשון המכילתא לעיל "שאדם קונה את עצמו בממון מידי שמים". מדין שמים – כן, אבל לא מדין אדם. וכל זה כמובן בדינים שבין אדם לחברו ואילו בפרשת שקלים וכיוצא בה, מדובר בכופר נפש בין אדם למקום.

¹⁸ על פרשה מיוחדת זו של הגבעונים שבקשו נקמה מבית שאול, כבר הרחבנו לדון בדברינו [הגבעונים](#) בפרשת נצבים. רב הנסתר על הגלוי בפרשה זו בה עפ"י המקרא היה רעב שלוש שנים בימי דוד ובתשובה לשאלת דוד על מה ולמה ה' עונה לו: "אֵל שְׂאוֹל וְאֵל בֵּית הַדְּמִים עַל אֲשֶׁר הָמִית אֶת הַגְּבְעֹנִים". ראו פרשני המקרא, בפרט דעת מקרא על פרשה זו וכאמור דברינו [הגבעונים](#). מה שחשוב לעניינינו הוא נקמת הדם שהגבעונים מבקשים שבוודאי איננה עפ"י ההלכה או עפ"י כל אמת מוסר אחרת, ובעקבותיה ריחקו אותם דוד סופית. וכלשון הירושלמי בקידושין: "באותה השעה אמר דוד: ג' מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל: רחמינו ובווישנינו וגומלי חסדים ... וכל שאין לו בושת פנים, דבר בריא שלא עמדו אבותיו על הר סיני ... ואלו אין בהן אחד מהן. מיד עמד וריחקן, שנאמר: והגבעונים לא מבני ישראל המה". עם כל הכאב והצער, פדיון נפש וכופר נפש עדיפים על פני המשך מעגל דמים. הריגת בני משפחת שאול היא מעשה נקמה אכזרי גרידא שאין בו שום פיצוי או ריפוי.

¹⁹ נחתום בדרשה שתחזיר אותנו לפרשת שקלים בה אנו עומדים. דרשה זו מצויה גם בפסיקתא רבתי פסקא י כי תשא וכן במדרש תנחומא כי תשא סימן יא. נקטנו את נוסח ילקוט שמעוני המלקט עיקר ונעיר עליו משני הנוסחים האחרים.

²⁰ משפט פתיחה זה מזכיר את רתיעת משה שראינו במדרש במדבר רבה בו פתחנו. הכיצד זה ייתכן כפרה על חטא העגל במחיר של מחצית השקל? אבל המשך הדרשה מעיד שמשה מסכין עם הרעיון ורק תמה באשר ל'מחיר'. אולי לפיכך לא נזכרת המילה "נתירא" בנוסח התנחומא. מנגד, ראו הפתיחה בנוסח פסיקתא רבתי: "כי תשא ... ונתנו איש כופר נפשו - אמר לו הקב"ה: משה, מיתה הם חייבים על שעשו את העגל, אלא יתנו כפרת נפשם - ונתנו איש כופר נפשו". כך או כך, בסיס הדרשה הוא הפסקה בין פסוק יב: "כִּי תִשָּׂא אֶת רֹאשׁ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִפְקֻדֵיהֶם וְנָתַנוּ אִישׁ כֹּפֶר נַפְשׁוֹ לַה' בְּפִקֹּד אֹתָם וְלֹא יִהְיֶה בָהֶם נֶגֶף בְּפִקֹּד אֹתָם" ובין פסוק יג העוקב: "זֶה יִתְּנוּ כָּל הָעֶבֶר עַל הַפְּקֻדִים מִחֻצֵי הַשָּׂקָל בְּשִׁקְל הַקֹּדֶשׁ עֶשְׂרִים גֵּרָה הַשָּׂקָל מִחֻצֵי הַשָּׂקָל תְּרוּמָה לַה' " וכאילו שהיו שם שני דיבורים של הקב"ה למשה (ול ישראל). תחילה הציווי הכללי לתת כופר בלי 'תג מחיר' ובהמשך, כאילו בא דיבור שני בו נקבע כמה יתנו. בין שניהם, עומדת כל הדרשה שמשה ובני ישראל מחשבים מה הוא הכופר הראוי. ואולי נכון שבעל הקורא ישהה מעט בין שניהם.

נפשו או ככר כסף תשקול" (מלכים א כ לט).²¹ רבי יוסי אומר: ממוציא שם רע אתה למד, שנאמר: "וענשו אותו מאה כסף" ואנחנו הוצאנו שם רע ואמרנו: "אלה אלהיך ישראל".²² כל אחד ואחד ממנו צריך ליתן מאה כסף. ריש לקיש אמר: מן האונס למד... ואנו אנחנו הדבור שכתב: "לא יהיה לך" ועשינו עבודה זרה. כל אחד ואחד ממנו צריך ליתן חמשים כסף. רבי יהודה בר' סימון אמר: משור נגח למד, שנאמר: "אם עבד יגח השור" ואנחנו המרנו כבודו בשור... כל אחד ואחד ממנו צריך ליתן שלושים שקל.²³

ידע הקב"ה מה בלבו של משה א"ל: חייד, לא ככר כסף ולא מאה כסף ולא חמשים שקלים ולא שלושים שקלים. אלא, זה יתנו.²⁴ אמר רבי מאיר נטל הקב"ה מטבע של אש מתחת כסא הכבוד והראהו למשה ואמר לו: זה יתנו. אמר משה: מי יתן? אמר לו הקב"ה: כל העובר על סכומיא.²⁵ "מחצית השקל" - רבי יהודה אומר: לפי שחטאו בשש שעות ביום יתנו מחצית השקל... רבי יהודה בר נחמני אמר בשם רבי יוחנן בן זכאי: לפי שעברו ישראל על עשרת הדברות יתנו עשרה גרה שהוא מחצית השקל.²⁶

כיון שראה דוד שב"זה" כפרה יש להם, התחיל אומר: בואו וראו נפלאותיו של הקדוש ברוך הוא ומעשיו, שבדבר שהכעיסוהו, בו בדבר נתן להם כפרה: "כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים" (תהלים עה ח). "זה" שהשפיל ישראל לבאר שחת: "אף פי עשו להם יגל מסכה ויאמרו זה אלהיך אשר העלף ממצרים" (נחמיה ט יח), ו"זה" ירים ישראל שרומם קרנם ב"זה": "זה יתנו".²⁷

שבת שלום מחלקי המים

מים אחרונים: נראה שבדברים קצרים אלה נגענו בציפור נפש רגישה ביותר, שיש לה השלכות קשות עד ימינו. היכן עובר הגבול של "כופר נפש"? קו הפרדה חשוב יכול להיות האבחנה בין אדם למקום ובין אדם לחברו. הקב"ה מוכן לרחם ולסלוח ולקבל כופר נפש, מה שגם מתקשר עם רעיון התשובה (ראו דברינו [שתי פנים לתשובה](#) בשבת שובה), אך לא

²¹ במשל של אחד מבני הנביאים, לאחאב מלך ישראל ששילח חופשי את בן הדד מלך ארם, על אדם שהופקד לשמור על אדם אחר והתחייב לשקול, היינו לשלם, ככר כסף אם ייכשל בשמירה והלה יברח. ראו במקור שם. מכאן ואילך מתחיל דיון באשר לסכום שיש לתת ככופר נפש. ויש לשים לב לערכים ההולכים ויורדים מככר כסף עד מחצית השקל שהיא עשרה גרה כסף.

²² בני ישראל מצטרפים למשה בדיון מה הוא כופר הנפש הראוי. משה או העם מחפשים דין דומה בתורה ללמוד ממנו את סכום הכופר. ראו הנוסח בפסיקתא רבתי שאמנם מצרף גם הוא את בני ישראל לתהליך, אבל באופן שכואב ליבם על שהם צריכים להיפרד מחלק מהכסף שהוציאו ממצרים: "כיון ששמעו ישראל - היצרו. אמרו: על חנם היינו יגיעים ובוזזים בתי מצרים ונטלים את ממונם ולהשליך את ממונם וכו'".

²³ על בסיס הפסוק בתהלים קו כ: "וימירו את כבודם בתבנית שור אכל עשב". ובמדרשים על בסיס פסוק זה: "אין לך מנוול ומשוקץ יותר מן השור בשעה שהוא אוכל עשב" (מכילתא דרבי ישמעאל בשלח - מסכתא דויהי פרשה ו, שמות רבה ד ד ועוד). והאזכור של שור נגח ש"הועד בבעליו ולא ישמרנו" בוודאי שאינו מקרי.

²⁴ ובנוסח פסיקתא רבתי שמשותף את העם אבל גם מחמיר איתם על חמדות הממון: "ידע הקדוש ברוך הוא מה בלבם, אמר למשה: אמרו להם למה אתם מתייראים, איני מבקש מכם שתתנו לי לא כאונס לא כמפתה ולא כמוציא שם רע ולא כשור נגח אלא זה יתנו".

²⁵ תרגום של "כל העובר על הפקודים". היינו אדם מבוגר שנפקד - נספר - נסכך במפקד. כך גם בתנחומא כי תשא סוף סימן ט. ראו רש"י שמות ל טז שמשביר שהציווי "כי תשא את ראש בני ישראל לפקודיהם" שבתחילת פרשת כי תשא התקיים פעם ראשונה בציווי על המשכן "אחר יום הכיפורים" (וממנו נעשו האדנים), ופעם שנייה במניין הפקודים שבתחילת ספר במדבר (לצורך קרבנות הציבור). מה שאגב פותר את השאלה כיצד מנה משה את העם.

²⁶ כאן משה לא נרתע ולא מופתע מעצם הרעיון שיש כפרה בכסף שהרי התורה מלאה בעונשים כספיים שבאים על פגיעה לא כספית. אדם יכול להשיג כפרה גם בהבאת קרבן, תפילה או תשובה. גם זה כבר ידוע למשה. לכאורה, כל מה שנותן הוא לקבוע את הסכום. הדיון הכמותי שבמדרש משקף דיון מהותי מה היא העבירה המדויקת שעשו ישראל ועל מה הם צריכים כופר נפש. את התשובה של "עשירים גרה השקל מחצית השקל" לוקח המדרש לכיוון סמלי של העבירה על עשרת הדברות (ומתעלם מהמשך הפסוק "תרומה לה"), ובהמשך מוסיף המדרש שם גם תזכורת היסטורית של חטא מכירת יוסף שנמכר בעשרים כסף ("אח לא פדה יפדה איש")! ראו דברינו [על מכרם בכסף צדיק](#) בפרשת וישב. אבל את "ירידת הערך" עד למינימום יחד עם הסכום הקבוע "העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט", אפשר גם להבין כאמירה הבאה: אין בעצם מחיר כספי שיכפר על חטא או מעשה לא מוסרי (אין 'שטרי מחילה' ביהדות)! הסכום הכספי לא רלוונטי כמו עצם הנתינה ובלבד שמתלוות לה הכרה בחטא וקבלה לעתיד (ובאנו להלכות תשובה). "אין הקב"ה בא בטרחות עם ישראל".

²⁷ את הפסיקה האחרונה לקחנו מסיום הדרשה בנוסח פסיקתא רבתי ונטלנו רשות לא רק לחבר פסיקה זו עם ילקוט שמעוני (שאולי העתיק מפסיקתא רבתי) אלא גם לרווח אותה ולהשלים פסוקים בשלמותם. ובאשר למוטיב "בדבר שהכעיסו - נתן להם כפרה", ראו דברינו [קטיגור נעשה סניגור](#) בדפים המיוחדים וכן [כפרת אהרן](#) בפרשת שמיני. ועל הלשון "זה", ראו דברינו ["זה הדבר"](#) בפרשת תצוה.

²⁸ ראו שוב לשון המכילתא לעיל "שאדם קונה את עצמו בממון מידי שמים".

כך בין אדם לחברו, שם הדברים מורכבים יותר.²⁹ חז"ל עשו הבחנה ברורה בין רצח עליו אין שום אפשרות של כופר נפש (גם לא רצח בשוגג, גם לא הריגה של עבד כנעני) ובין הרג ע"י רכוש (שור) ופגיעה באיבר חיוני. אך מה נאמר אונס והתעללות קשה פיסית ומינית? נשמח מאד לשמוע לקח טוב משואבי המים בנושא מורכב זה, כולל דברים שכתבו אחרים שיחכימונו.

²⁹ ראו דברינו [בין אדם לחברו ובינם למקום](#) ביום הכיפורים שם ניסינו להציף את 'הצלע השלישית' של 'בין אדם לחברה ולציבור בכללותו', כעומדת בתווך בין 'בין אדם לחברו' ובין 'בין אדם למקום'. נראה שדווקא בקבוצה זו יש מקום לכופר נפש בשל הפגיעה הכללית הלא-אישית.